De taal van het gebed
Kanttekeningen bij de vertaling van de *preces praesidentiales* in het *Altaarmissaal voor de Nederlandse Kerkprovincie*

Rudolf Th.M. van Dijk O.Carm.

1. De spiritualiteit van ons bidden

Het gebed wordt door de literatuurwetenschap terecht tot de literaire genres gerekend. Men noemt een tekst een 'gebed', als hij meer of minder beantwoordt aan bepaalde criteria die op grond van taalanalytisch onderzoek zijn vastgesteld. Zo noemt A. Alhonsaari drie kenmerken die wezenlijk zijn voor het gebed als tekst: erkenning (*to confess God*); verzoek (*to ask of God*); dank en lof (*to thank and praise God*).[1] Wie bidt, *erkent* God als de Ander, richt een *verzoek* tot Hem en *dankt en looft* Hem voor zijn verhoring. Kenmerkend voor het gebed is ook de anamnese: wie bidt, *herinnert* aan precedente beloften of gebeurtenissen.

Op deze wijze kunnen wij weliswaar het gebed als *tekst* benaderen, maar niet als uitdrukking van onze innerlijke *betrokkenheid* op de Onnoembare. Onze Godsrelatie staat of valt niet met woorden. "Want wij weten niet eens hoe wij behoren te bidden, maar de Geest zelf pleit voor ons met onuitsprekelijke verzuchtingen."[2] Het ware bidden is in wezen woordeloos. Het gebeurt minder 'op de berg' of 'in Jeruzalem' dan 'in geest en waarheid'.[3] Stilte is de eigenlijke ruimte van ons bidden. Het eigenlijke gebed (*oratio*) vormt met de lezing (*lectio*) en de overweging (*meditatio*) vanouds een samenhangend geheel, dat al door de woestijnvaders is gebruikt als parcours van de omvorming van de mens in God.[4]

Intussen zoekt het menselijk bidden toch naar woorden, hoe pover of mager ze ook uitvallen: *Geef, bidden wij, Heer.* Deze formule komt, in allerlei varianten, waarschijnlijk het meest voor in gebeden die in taal hun neerslag hebben gevonden. Ze weerspiegelt binnen een immer falende taligheid de essentie van het gebed: wij belijden, smeken, danken en loven God, die ons daartoe het

---

[1] A. ALHONSAARI: *Prayer. An analysis of theological terminology* (= Publications of the Luther-Agricola Society B 8) (Helsinki 1973) 125-183.
[2] Rom. 8,26.
[3] Vgl. Joh. 4,20-24.
[4] J. ROUSSE: Lectio divina et lecture spirituelle. I. La lectio divina, in *Dictionnaire de spiritualité* 9 (1976) 470-487; E. VON SEVERUS & A. SOLIGNAC: Méditation. I. De l'écriture aux auteurs médiévaux, in *Dictionnaire de spiritualité* 10 (1980) 906-914; M. DUPUY: Oraison, in *Dictionnaire de spiritualité* 11 (1982) 831-846.

vermogen *geschonken* heeft. In haar beknoptheid geeft ze de drievoudige kern van ons bidden – en daarmee van onze Godbetrokkenheid – aan:
(1) *Heer*: wij richten ons tot God de *Heer* door Christus onze Broeder vanuit de kracht van zijn Geest.
(2) *Bidden wij*: de dynamiek van onze richting is *bidden*, opengaan in smeking, dank en lof.
(3) *Geef*: de dynamiek waar wij om bidden, is *geven*, schenken, gunnen.
Door zo te bidden richten wij ons tot de Ander (*Heer*), treden wij uit onszelf (*bidden wij*), stellen wij ons open voor de Ander (*geef*). Zo voeden wij een levenshouding, waarin het vragen uit eigenbelang steeds meer plaats maakt voor het ontvangen van de Ander. Biddend geven wij onze menselijke dynamiek van het *vragen* uit handen en openen wij ons voor de goddelijke dynamiek van het *geven*. Zo worden wij langzaam omgevormd uit onszelf in God, de *Heer*.

2. De drie 'presidentiële' gebeden

In de viering van de Eucharistie worden wij tot gebed uitgenodigd door de oproep van de voorganger of celebrant: 'Laat ons bidden...'. In de stilte die daardoor ontstaat, bidt de verzamelde gemeenschap, draagt ieder het zijne of hare bij aan wat na een korte 'gebedspauze' door de celebrant wordt bijeengebracht in een gebedstekst. Dit gebeurt in de Eucharistieviering driemaal. De drie gebeden die deze oratieve momenten markeren, worden *preces praesidentiales* (presidentiële gebeden) genoemd, omdat zij ambtshalve door de voorganger (*praeses*) namens de vierende gemeenschap gezegd worden. Ze brengen eenvormig ten gehore wat in veelvormige stilte door de vierende gemeenschap is gezegd, gefluisterd en gelispeld, gedacht, gehoopt en gesmeekt. Ze komen in volgorde van belangrijkheid direct na het eigenlijke eucharistisch (hoog)gebed of tafelgebed (*prex eucharistica*), dat het voornaamste ambtsgebed van de gewijde priester binnen het vierende volk Gods is.

> Onder datgene wat de priester toekomt, neemt het eucharistisch gebed de eerste plaats in, als hoogtepunt van de hele viering. Daarna komen de gebeden: het (openings)gebed, het gebed over de gaven en het gebed na de comunie. Deze gebeden worden door de priester, die in Christus' plaats de gemeenschap voorgaat, tot God gericht in naam van heel het heilig volk en van alle aanwezigen.[5]

Het ambtskarakter van de drie voorgangergebeden staat net zo min los van de vierende gemeenschap als dat van het eucharistisch hooggebed.

---

[5] Algemene inleiding op het Romeins missaal, in *Altaarmissaal voor de Nederlandse Kerkprovincie* (Utrecht 1970, 1975[2]) 29 (nr. 10). Vgl. Constitutie over de heilige liturgie *Sacrosanctum Concilium*' in *Constituties en decreten van het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie* (Amersfoort 1967) 11 (nr. 33).

> Bij de viering van de mis vormen de gelovigen een heilige natie, Gods eigen volk en een koninklijk priesterschap, teneinde God te danken en Hem een onbevlekt offer, niet alleen door de handen van de priester, maar ook samen met hem aan te bieden en zichzelf te leren aanbieden als offer.[6]

Ook in de verrichting van 'zijn' drie gebeden door de voorganger bidt de hele gemeenschap. Het eigenlijke subject van de liturgie is de gemeenschap van de verrezen Christus (*kuriakè, Kerk*), het heilige volk Gods (*laos*), waaruit de priester door roeping en handoplegging is 'uitgenomen' (*klèros, clerus*) louter en alleen om *in persona* (in zijn persoon) het priesterschap *van allen* in naam van allen zichtbaar te maken.

De presidentiële gebeden komen met elkaar hierin overeen, dat ze eenzelfde opbouw hebben, die ontleend is aan de oude Romeinse gebedstraditie: aanspraak (*God*); relatief predicaat (*die*...); intentie (*geef:*); doxologie (*Door*...).[7] Ze worden onderscheiden in *collecta* (openingsgebed), *oratio super oblata* (gebed over de gaven) en *oratio post communionem* (gebed na de communie).[8] De *collecta* is gewoonlijk algemeen van inhoud en anamnetisch van structuur.[9] Met de term *collecta* grijpt het Romeins missaal van Paulus VI terug naar een oudgallische traditie.[10] Beter dan *oratio* drukt *collecta* uit dat door de priester luid wordt 'samengevat' wat door het gehele volk gespreid en stil gebeden wordt. De *oratio super oblata* brengt ons bij de gedachtenis van het offer van Christus.[11] De oude term *secreta* uit het Tridentijns missaal is komen te vervallen, omdat het gebed over de gaven niet langer in stilte gezegd wordt. De *oratio post communionem* geeft wat wij gevierd hebben, aan het leven door om 'geleefd' te worden.[12] In deze opeenvolging brengen de drie presidentiële gebeden een innerlijke dynamiek aan het licht die ze niet alleen met elkaar verbindt, maar ook een circulair spiritueel omvormingsproces articuleert: 'wat wij vieren' (*collecta*), wordt door de gedachtenis van Christus (*super oblata*) omgevormd tot 'waar wij uit leven' (*post communionem*). Wat wij de Vader afsmeken (*openingsgebed*), moge in de gedachtenis van Christus' offer (*gebed over de gaven*) door de Heilige Geest vruchtbaar gemaakt en voltooid worden (*gebed na de communie*).

---

[6] Algemene inleiding 48 (nr. 62).

[7] M. KUNZLER: *Die Liturgie der Kirche* (= AMATECA: Lehrbücher zur katholischen Theologie X) (Paderborn 1995) 307-308.

[8] Zie vóór Vaticanum II vooral J.A. JUNGMANN: *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der Römischen Messe* (2 dln; Wenen 1962[5]) I, 462-500; II, 112-121; 520-527; na Vaticanum II vooral J. HERMANS: *De liturgie van de Eucharistie. Inleiding tot het nieuwe missaal* (= Studia Rodensia I) (Brugge/Nijmegen 1979) 165-173; 264-270; 400-401; KUNZLER: *Liturgie* 307-310, 336, 366.

[9] A. DE KEYZER: *Om voor Gods gelaat te staan. Een expositio missae* (= Proefschrift Nijmegen KU) (Baarn 1998) 92.

[10] JUNGMANN: *Missarum* I, 462-463. B. CAPELLE: Collecta, in B. CAPELLE: *Travaux liturgiques* (Leuven 1962) II, 192-199.

[11] DE KEYZER: *Expositio* 142.

[12] DE KEYZER: *Expositio* 214-215.

Zo wordt – bij wijze van voorbeeld – in de drie gebeden van de Paaszondag de innerlijke dynamiek van hun samenhang als volgt aan het licht gebracht. In het openingsgebed smeken wij allereerst "dat wij, die het hoogfeest van 's Heren verrijzenis vieren, door de vernieuwende kracht van uw Geest in het licht van het leven mogen verrijzen" (*ut, qui resurrectionis dominicae sollemnia colimus, per innovationem tui Spiritus in lumine vitae resurgamus*). Het gebed over de gaven fundeert vervolgens die vernieuwende kracht tot verrijzenis in de "offergaven..., waardoor uw Kerk op wonderbare wijze wordt herboren en gevoed" (*Sacrificia..., quibus Ecclesia tua mirabiliter renascitur et nutritur*). In het gebed na de communie tenslotte bidden wij dat God "met een vaderlijke genegenheid die eeuwig duurt' de aldus vernieuwde Kerk zo mag beschermen, dat zij "de heerlijkheid van de verrijzenis bereiken" moge (*Perpetuo... pio favore, ...ut... ad resurrectionis perveniat claritatem*). Wat wij vieren (verrijzenis tot leven), wortelt in de Eucharistie, die daardoor bron wordt: zó leven in verrijzenis, dat ook de heerlijkheid ervan bereikt wordt. In een dergelijke innerlijke dynamiek waardoor de presidentiële gebeden per zon- en feestdag samenhangen, ligt de eigenlijke spiritualiteit ervan.

De 'presidentiële gebeden' hebben in de liturgie van de Eucharistieviering een dubbele functie: enerzijds sluiten ze het ritueel af dat voorafgaat en anderzijds openen ze het ritueel dat volgt. Zin en functie van de *preces praesidentiales* zijn verantwoord in de *Algemene inleiding op het Romeins missaal.* In het openingsgebed "komt de aard van de viering tot uitdrukking en wordt door de woorden van de priester een smeekbede gericht tot God de Vader door Christus in de heilige Geest."[13] De *collecta* vormt de afsluiting van de *ritus initialis* en opent ons voor de viering als geheel, die begint met de verkondiging van het Woord. Nadat de offergaven zijn neergezet, "wordt de bereiding van de gaven besloten met een uitnodiging om samen met de priester te bidden én met het gebed over de gaven."[14] De *oratio super oblata* markeert de afronding van de *praeparatio donorum* en maakt ons gereed voor het eucharistisch hooggebed. Aan het eind van de eucharistieviering, "in het gebed na de communie bidt de priester om de vruchten van het mysterie dat gevierd werd."[15] De *oratio post communionem* sluit de *ritus communionis* af en stelt ons open voor de zending, die de doorwerking van de vruchten van het mysterie in het dagelijkse leven beoogt.

Op deze wijze omsluiten de presidentiële gebeden drie belangrijke onderdelen van de Eucharistieviering in hun samenhang: de Woorddienst (*Liturgia Verbi*), waarin onze ontvankelijkheid voor het Woord Gods in de lezingen wordt 'opengebeden' (*openingsgebed*); de Eucharistische dienst (*Liturgia Eucharistica*), waarin onze betrokkenheid op het levensoffer van Jezus Christus in de aanbieding van de offergaven wordt 'uitgebeden' (*gebed over de gaven*); de samenvloeiing van de Woorddienst en de Eucharistische dienst, waarin onze

[13] Algemene inleiding 35 (nr. 32).
[14] Algemene inleiding 41 (nr. 53).
[15] Algemene inleiding 44 (nr. 56).

vereniging met Hem en met elkaar voor het dagelijks leven wordt 'afgebeden' (*gebed na de communie*).

De 'presidentiële' gebeden worden in het algemeen gekenmerkt door theologische rijkdom, compacte formulering en eerbiedwaardige ouderdom.[16] Deze laatste kwalificatie blijkt uit het overzicht van de bronnen waaraan de gebeden ontleend zijn en de tijd waarin de genoemde verzamelingen zijn aangelegd.[17]

sigle	**bron**	**tijd**	**sigle**	**bron**	**tijd**
A	*Sacramentarium Gelasianum* van Angoulême	VIII-IX	PaAug	*Palimpsest-sacramentarium* in de Codex Augiensis	VIII
F	*Sacramentarium Fuldense*	X	P	*Liber Sacramentorum*	IX ab
Le	*Sacramentarium Leonianum*	VI bc	S	*Sacramentarium Gelasianum*	IX
G	*Sacramentarium Gelasianum vetus*	VIII ab	Rh	*Sacramentarium Rhenaugiense*	VIII-IX
Pr	*Sacramentarium Pragense*	VIII	Tripl	*Sacramentarium Triplex*	ca. 1000
Hadr	*Sacramentarium Gregorianum*	IX	Ross	*Rossianus latinus*	XI bc

Uit deze *sacramentaria* zijn veel gebeden overgenomen in de eerste druk van het *Missale Romanum*, die in 1474 verscheen en op zijn beurt een trouwe weergave is

[16] Vgl. A. BAUMSTARK: Das Gesetz der Erhaltung des Alten in liturgisch hochwertiger Zeit, in *Jahrbuch für Liurgiewissenschaft* 7 (1927) 1-23.

[17] Naar P. BRUYLANTS: *Les oraisons du missel romain. Texte et histoire. I. Tabulae synopticae fontium Missalis Romani indices. II. Orationum textus et usus juxta fontes* (= Etudes liturgiques I) (2 dln; Leuven 1952, 1965²) I, XI-XIV en J. PASCHER: *Die Orationen des Missale Romanum Papst Pauls VI. I. Die Advents- und Weihnachtszeit. II. Fastenzeit und Karwoche. III. Osterzeit. IV. Im Jahreskreis*, hg. v. W. DÜRIG (4 dln; Sankt Ottilien 1981-1983). Recensie: J.V.D.S., in *Tijdschrift voor liturgie* 66 (1982) 167-168. De Romeinse cijfers duiden de eeuw aan; de letters a-d de vier kwarten van de eeuw. De opsomming van de bronnen is niet exhaustief. Zie ook H. ASHWORTH: Les sources patristiques du nouveau missel romain, in *Questions liturgiques* 52 (1971) 295-304; A. ROSE: Les oraisons du Rotulus de Ravenne dans le nouveau missel romain, in *Questions liturgiques* 52 (1971) 271-292; P. JOUNEL: Les sources françaises du missel de Paul VI, in *Questions liturgiques* 52 (1971) 305-315; J.A. GRACIA GIMENO: *Las oraciones sobre las ofrendas en el Sacramentario leoniano. Texto y doctrina* (Madrid 1965). Vgl. voor een overzicht H.A.J. WEGMAN: *Geschiedenis van de christelijke eredienst in het Westen en in het Oosten. Een wegwijzer* (Hilversum, 1976) 117-121. Voor de ontwikkelingsgeschiedenis zie KUNZLER: *Liturgie* 272-291.

van het missaal uit de tijd van paus Innocentius III (1198-1216).[18] Ze stonden vanaf 14 juli 1570 definitief afgedrukt in het *Missale Romanum*, zoals goedgekeurd door paus Pius V.[19] Door onvoldoende bronnenonderzoek kon de 'norm van de heilige Vaders', die men in de zestiende eeuw reeds beoogde, destijds nog niet ten volle worden toegepast. Wetenschappelijk onderzoek en kritische edities hebben sindsdien steeds meer *sacramentaria* ontsloten en daarmee de oude gebedsschatten van de Kerk toegankelijk gemaakt. "Daardoor zijn verscheidene gebeden van niet geringe geestelijke betekenis, die tot dan toe onbekend waren, aan het licht gebracht."[20] Zij konden ruimschoots worden gebruikt voor het nieuwe *Missale Romanum*, dat door paus Paulus VI op 3 april 1969 werd afgekondigd.[21]

Bij de herziening van de gebeden in dit *Missale Romanum* heeft men zich laten leiden door verschillende criteria. Zo werd het waarheidsgehalte van veel gebeden opnieuw getoetst aan de oudste tekstgetuigen. Legendarische teksten en toespelingen op verouderde gebruiken werden weggezuiverd. Een tweede belangrijke norm was vervolgens de eenvoud. Veel gebeden werden ingekort; andere zijn geschrapt. Een derde criterium vormde de pastorale betekenis. Daartoe werden nieuwe gebeden gemaakt, terwijl andere uit onvertaalbaarheid kwamen te vervallen.[22] Soms werden teksten aangepast aan het modern levensgevoel, maar zonder dat de eerbiedwaardigheid van de traditie geweld aan te doen.[23] Toepassing van deze selectieprinciepen had tot resultaat, dat er van "een algehele verbetering van inhoud en tekst" gesproken kan worden.[24]

Vóór het Tweede Vaticaans Concilie waren de *preces praesidentiales* naar vorm en inhoud verplichtend voorgeschreven. Sinds de verschijning van het nieuwe *Missale Romanum* in 1970 gelden ze principieel als modellen. Het *Altaarmissaal voor de Nederlandse Kerkprovincie* heeft ter vergroting van het aanbod een aantal alternatieve gebeden uit het Vlaamse missaal overgenomen. Ook het Duitstalige missaal kent extra alternatieve varianten.[25] De voorganger heeft dus een ruime

---

[18] Vgl. Algemene inleiding 19 (nr. 7). Een exemplaar van de druk van 1474 bevindt zich in de Biblioteca Ambrosiana te Milaan onder signatuur S.Q.N. III 14. Vgl. BRUYLANTS: *Oraisons* I, XIV; PASCHER: *Orationen*. Over Innocentius III en Honorius III zie S.J.P. VAN DIJK & J. HAZELDEN WALKER: *The ordinal of the papal court from Innocent III to Boniface VIII and related documents* (= Spicilegium friburgense 22) (Fribourg 1975).

[19] De tweede standaarduitgave van het Tridentijns *Missale Romanum* werd goedgekeurd door Clemens VIII en verscheen in 1604.

[20] Algemene inleiding 20 (nr. 8).

[21] *Missale Romanum, ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum* (Vaticaanstad 1970). Editio typica altera (Vaticaanstad 1975).

[22] De nieuwe liturgische gebeden gaven aanleiding tot hernieuwde studie. Zie A. SCHEER: Bezinning op de nieuwe liturgische gebeden, in *Tijdschrift voor liturgie* 53 (1969) 317-332.

[23] HERMANS: *Eucharistie* 167-170; 268-270.

[24] HERMANS: *Eucharistie* 167.

[25] HERMANS: *Eucharistie* 172; J. BAUMGARTNER: Neuschöpfungen sind erforderlich. Zum Problem der Alternativorationen, in *Liturgisches Jahrbuch* 38 (1988) 138-164.

keuze. Hij kan de gebeden in hun gedachtegang en formulering overnemen, maar ze evengoed als uitgangspunt van eigen oratieve creativiteit nemen. Wie ze woordelijk gebruikt, staat voor het probleem dat veel gebeden door hun compacte en diepzinnige inhoud gemakkelijk over de hoofden van de gemiddelde kerkganger heenreiken.[26] Wie ze in aangepaste vorm gebruikt, kan afbreuk doen aan hun rijke inhoud en compacte zeggingskracht. Maar wie ze niet gebruikt, blijft verstoken van de spirituele rijkdom, die het eigenlijke geheim van deze gebedsschat is.[27]

3. De vertaling van de Nationale Raad voor Liturgie

De Latijnse presidentiële gebeden zijn vertaald onder toezicht van de Nationale Raad voor Liturgie (NRL). Na de verschijning van het *Missale Romanum* in 1970 stond deze voor een drievoudige opgave. Allereerst moest de tijdsafstand tussen de verschijning van het Romeins missaal en die van het Nederlandse *Altaarmissaal* zo kort mogelijk blijven. Vervolgens was er, gezien de kwantitatieve rijkdom aan gebeden in het nieuwe *Missale Romanum,* veel vertaalwerk te verzetten. Tenslotte kreeg men uiteraard te kampen met de kwalitatieve rijkdom van de veelal zeer oude Latijnse gebeden: hun theologische complexiteit, die moeilijk in een adequate vertaling weer te geven is.[28]

Het nieuwe *Altaarmissaal voor de Nederlandse Kerkprovincie* werd goedgekeurd door de Nederlandse bisschoppenconferentie. Haar goedkeuring werd op 10 mei 1977 en 17 januari 1978 bevestigd door de Congregatie voor de Sacramenten en de Eredienst. Vanaf 28 februari 1979 geldt het *Altaarmissaal* als voorgeschreven. Bij nadere beschouwing van de vertaling die de Latijnse presidentiële gebeden hebben ondergaan, blijkt dat de NRL-vertalers hebben gekozen voor een vertaling naar de geest. Hun kracht ligt vooral in de toegankelijke taal en de zegbaarheid van de gebeden; ongetwijfeld een eis van

---

[26] Om dit te voorkomen worden wel verzamelingen aangelegd van eigen gebeden, die bijvoorbeeld gebaseerd zijn op de schriftlezingen van de zon- en feestdagen in de leesjaren A, B en C. Een recent voorbeeld is H. JONGERIUS: *Wij bidden U. Gebeden voor zon- en feestdagen* (Baarn 1999). Grote voordelen zijn eigentijdse zegbaarheid en schriftuurlijke herkenbaarheid. Een duidelijk nadeel is het gevaar voor een breuk met een rijke traditie.

[27] Wij moeten in deze bijdrage afzien van de rijke literatuur die semantische studies over het christelijk Latijn hebben opgeleverd. Ter oriëntatie zij verwezen naar bijvoorbeeld Chr. MOHRMANN: Le latin liturgique, in B. BOTTE & CHR. MOHRMANN: *L'ordinaire de la Messe* (= Études liturgiques 2) (Parijs/Leuven 1953) 29-48; W. DIEZINGER: *Effectus in der römischen Liturgie. Eine kultsprachliche Untersuchung* (= Theophaneia 15) (Bonn 1961); M.P. ELLEBRACHT: *Remarks on the Vocabulary of the Ancient Orations in the Missale Romanum* (= proefschrift Nijmegen KU) (Nijmegen/Utrecht 1963).

[28] Vgl. L. VAN TONGEREN (red.) & F. VROMEN (vert. en toel.): *De perkamentrol van Ravenna. Ons ghenaket die avontstar* (= Liturgie in perspectief 8) (Heeswijk-Dinther/Baarn 1997).

de eerste orde. Het resultaat is alleszins prijzenswaardig en heeft in ruim twintig jaar belangrijk bijgedragen aan de vernieuwing van de liturgie in onze Kerkprovincie. Dat wij in deze bijdrage enige kritische 'kanttekeningen bij de vertaling van de *preces praesidentiales* in het Nederlands Altaarmissaal' plaatsen, doet niets af aan onze waardering voor het moeizame dienstwerk dat de NRL-vertalers hebben verricht. Maar levende liturgie vraagt nu eenmaal om voortdurende bijstelling van taal en symbool, wil zij niet het gevaar lopen van verzanding in ritualisme.

Een vertaling meer naar de geest dan naar de letter bergt aanzienlijke risico's in zich. Ze kan onzorgvuldig zijn en zelfs foutief worden. Men kan de theologische complexiteit onvoldoende tot haar recht laten komen, waardoor de spiritualiteit van de gebeden ontkracht wordt. Ook kan de tijdgeest zoveel invloed krijgen, dat antropocentrische of moralistische interpretaties insluipen. Daardoor ontstaan gemakkelijk vertalingen die de brontekst niet gaaf meer weerspiegelen. Ook de NRL is daar – mede door het geboden haastwerk – niet helemaal aan kunnen ontsnappen, zoals wij in deze studie vergelijkenderwijs willen aantonen.

De Latijnse gebedstekst (linksboven) is met behoud van de typografische indeling ontleend aan het *Missale Romanum* naar de editie van 1975. Eronder staat de vertaling van de NRL, ontleend aan het *Altaarmissaal* van 1979. Naast de Latijnse tekst vindt men rechtsboven van mijn hand een nieuwe Nederlandse werkvertaling, die grammaticaal en syntactisch zo dicht mogelijk bij de brontaal wil blijven. Eronder staat een 'praktische vertaling', die mijns inziens beter geschikt zou zijn voor gebruik in de openbare eredienst dan de 'werkvertaling'. Het voornaamste verschil met de werkvertaling is dat lange zinsconstructies veelal gekapt zijn, dat voegwoorden vaak door bijwoorden zijn vervangen en dat soms beter verstaanbare synoniemen de meer letterlijk vertaalde woorden vervangen.

Onderstaande tekst is het gebed na de communie op de tweeëndertigste zondag door het jaar.[29] Het dateert uit de eerste helft van de achtste eeuw en is in het *Sacramentarium Gelasianum Vetus* te vinden. Het komt ook voor in het Tridentijns *Missale Romanum*.

Latijnse brontekst uit *Missale Romanum*	**Werkvertaling**
Gratias tibi, Domine, referimus sacro *munere vegetati*, tuam clementiam *implorantes*, ut, per *infusionem* Spiritus tui, in quibus caelestis virtus *introivit*, *sinceritatis gratia* perseveret.	Dank brengen wij U, Heer, voor de heilige *gave* waarmee Gij ons *bezield* hebt, en uw goedheid *roepen wij in*, zodat, door de *instorting* van uw Geest, de *genade van de rechtschapenheid* daarin blijvend moge zijn,

[29] G 728; MR 576.

	waarvoor hemelse kracht *de aanzet heeft gegeven.*
Vertaling van de NRL	**Praktische vertaling**
Heer, wij danken U voor de heilige *gaven* waarmee Gij ons hebt *gesterkt.* *Wij doen een beroep* op uw goedheid: *laat ons, die kracht uit de hemel hebben ontvangen,* *door de genade van de Heilige Geest altijd als oprechte christenen leven.*	Heer, wij brengen U dank voor de heilige *gave* waarmee Gij ons *bezield* hebt. Uw goedheid *roepen wij in.* Zo moge, door de *instorting* van uw Geest, de *genade van een rechtschapen leven* daarin blijvend zijn, waarvoor hemelse kracht *de aanzet heeft gegeven.*

Op het eerste gezicht mankeert er aan de vertaling van de NRL niets. Het gebed loopt soepel en is niet ingewikkeld; de inhoud lijkt correct. Bij nader inzien echter zijn er verschillende bezwaren tegen deze vertaling te maken. Zo wordt het substantief in het enkelvoud *munere* (gave) vertaald met een meervoudsvorm: *gaven.* Daarmee wordt teruggegrepen naar de concrete gaven van brood en wijn, die in de Eucharistie zijn getranssubstantieerd in het Lichaam en Bloed van Christus. Door de communie is de ontmoeting met de eucharistische Christus tot stand gekomen. Hij is de eigenlijke 'heilige gave' (*sacro munere*), zoals in de brontekst staat, de *ene* 'gunst' die God ons geschonken heeft. Het enkelvoud verdient onze voorkeur boven het meervoud.

De werking van de ene heilige gave is die van 'versterking', aldus suggereert de NRL-vertaling van *vegetati.* In het christelijk Latijn reikt de betekenis nog verder dan 'versterking', namelijk naar 'bezieling'. Christus 'versterkt' niet alleen in die zin dat Hij iets toevoegt aan wat al bestaat, Hij zelfs vormt de ziel van ons bestaan, onze kracht zelf, zonder welke wij niets kunnen.[30] De vertaling *bezield* heeft daarom de voorkeur boven *versterkt.*

Implorantes is door de NRL vertaald met *wij doen een beroep*; op zich een correcte, maar tevens afstandelijke vertaling, waarin geen bewogenheid meer doorklinkt. Die horen wij in *wij roepen in* wel. Wat wij in dit gebed vragen, is een *naar binnen roepen* van Gods goedheid, zodat wij van haar uit onze weg kunnen gaan.

Tot nu toe is er slechts detailkritiek op de NRL-vertaling geleverd. Op de drie besproken punten is de vertaling wat slap, maar niet onjuist. Ernstiger is het gesteld met de tekst in het tweede deel van dit gebed. De meeste Latijnse woorden van de brontekst vinden allemaal wel ergens hun weg in de vertaling. Zo zien wij *caelestis virtus* terug in *kracht uit de hemel*, en *sinceritatis… perseveret* in *altijd als oprechte christenen leven.* Maar de oorspronkelijke betekenis van het

[30] Vgl. Fil. 4,13.

zinsverband gaat grotendeels verloren. Dat komt doordat de vertalers *infusionem* (instorting) niet hebben vertaald, *gratia* (genade) hebben verbonden met *Spiritus tui* (van de Heilige Geest) in plaats van met *sinceritatis* (als oprechte christenen) en het subject van *introivit* (hebben ontvangen), dat eigenlijk de *caelestis virtus* (hemelse kracht) is, die *de aanzet heeft gegeven*, hebben verschoven naar *ons, die... hebben ontvangen*. Zo ontstaat een zinsbetekenis die hierop neerkomt: de mens heeft in de Eucharistie kracht uit de hemel ontvangen en vraagt nu door de genade van de Heilige Geest voortaan altijd als oprechte christen te mogen leven. Bovendien is deze hele gedachtegang, die op zich heel plausibel klinkt, praktisch losgekoppeld van het voegwoord *ut* (dat, zodat, opdat, laat, moge...), zodat het verband met *tuam clementiam implorantes* (wij doen een beroep op uw goedheid) geheel is vervaagd. Maar de goedheid van God die wij inroepen, houdt nu juist in dat, 'door de instorting van uw Geest' (*per infusionem Spiritus tui*) 'de genade van een rechtschapen leven' (*sinceritatis gratia*) op díe punten duurzaam moge zijn (*perseveret*), waarvoor hemelse kracht het begin heeft gemaakt, de aanzet heeft gegeven (*in quibus caelestis virtus introivit*). In de NRL-vertaling komt de mens centraal te staan in een overigens oprecht, rechtschapen leven. Een verschuiving van God naar de mens, niet onbelangrijk vanuit spiritualiteit gezien! Maar in de brontekst ligt het accent op de 'genade van rechtschapenheid' die duren moge (*perseveret*), nu goddelijke kracht er in de communie een begin mee heeft gemaakt (*introivit*). Het intiatief van God blijft geëerbiedigd.

De vraag is hoe wij het voegwoord *ut* precies moeten vertalen. Het is een van de kernproblemen in tal van semantische studies.[31] Er is een wezenlijk verschil tussen *opdat* iets moge gebeuren en *zodat* dit moge geschieden. Het is de spanning tussen het *finale* waar men naar uitkijkt, en het *consecutieve* dat eruit voortvloeit, de dynamiek tussen *doel* en *gevolg*. In het eerste geval maakt men iets dat moge gebeuren, afhankelijk van zijn bidden: wij roepen uw goedheid in, *opdat* wij als oprechte christenen mogen leven. In het tweede geval ligt hetgeen volgt, reeds besloten in datgene waar wij om bidden: wij roepen uw goedheid in, *zodat*... De finale vertaling legt gemakkelijk de nadruk bij de mens; bij de consecutieve vertaling blijft het goddelijk initiatief beter gerespecteerd.

Toch is het verschil tussen het finale *ut* en het consecutieve *ut* in de Latijnse gebedstaal zo subtiel, dat zowel het finale *opdat* als het consecutieve *zodat* beide als even dwingend van de mens naar God kunnen worden ervaren. En juist van dit dwingende karakter willen wij in een zuiver, door bescheidenheid gekenmerkt gebed niet weten. De vraag waar het in het bovenstaande voorbeeld om gaat, is: hangt de bijzin af van *tuam clementiam* of van *implorantes*? Met andere woorden: vloeit wat wij afsmeken, voort uit *Gods goedheid* of uit *ons inroepen*? Geen gelovig mens zal ontkennen dat zowel het finale als het consecutieve uit *Gods goedheid* voortvloeit. *Ons inroepen* is als een kreet van onmacht te verstaan, die zich op den duur moet leren voegen naar de goddelijke wil. De conformatie van de menselijke wil aan Gods wil blijft de

[31] Zie noot 27.

fundamentele houding, of men *ut* nu finaal met *opdat* dan wel consecutief met *zodat* vertaalt.

De NRL-vertaling kiest bijna steeds voor een finale betekenis: *opdat*. Vanuit spiritualiteit gezien, lijkt echter de consecutieve betekenis *zodat* eerder voor de hand te liggen. Bij *opdat* is immers een resultaat beoogd dat er nog niet lijkt te zijn, terwijl in *zodat* het vertrouwen meeklinkt dat ons gebed reeds verhoord is. Dit laatste wordt schriftuurlijk juist ondersteund, zowel door het Oude als Nieuwe Testament.[32] Bij een finale vertaling van *ut* door *opdat* prevaleert een verhoring die – van ons uit gezien – nog vóór ons ligt; een consecutieve vertaling door *zodat* articuleert een verhoring die – nogmaals van ons uit gezien – reeds achter ons ligt. Vanuit finaal oogpunt bezien bidden wij naar een doel toe; vanuit consecutief standpunt beschouwd bidden wij vanuit de bron zelf.

Laten wij het bovenstaande toetsen aan het gekozen voorbeeld, het gebed na de communie van de tweeëndertigste zondag. Het zeer losse verband tussen *Wij doen een beroep op uw goedheid* en *ons, die kracht uit de hemel hebben ontvangen, door de genade van de Heilige Geest altijd als oprechte christenen leven* wordt finaal uitgedrukt met een modale werkwoordsvorm: *laat (ons)*... Dit is de omschrijving van het voegwoord van doel *opdat*. Er had ook kunnen staan: *moge ons*... Een sterker verband legt het voegwoord van gevolg *zodat*, in onze vertaling uitgedrukt in een modale werkwoordsvorm: *Zo moge*... Op deze wijze wordt ook syntactisch het blijvende karakter van *de genade van een rechtschapen leven* afhankelijk gesteld van de goddelijke *goedheid* die *wij inroepen*, beter gezegd de goddelijke goedheid die er al is, *voordat* wij haar te binnen roepen.

Bij wijze van samenvatting kan het volgende worden opgemerkt. Door een vertaling die zich meer naar de geest dan naar de letter richt, ontstaat een vijfvoudig gevaar, dat in veel gebeden van het *Altaarmissaal* meer of minder toeslaat: (1) de vertaling wordt op details onzorgvuldig; (2) relevante Latijnse woorden of woordvormen worden veronachtzaamd; (3) de spiritualiteit, het oratieve draagvlak, wordt gladgestreken, zelfs wegvertaald; (4) er is een verschuiving van theocentrische naar antropocentrische interpretatie; (5) de vertaling geeft toe aan leerstelligheden of moralismen die niet helemaal door de brontekst gedekt worden.[33]

Bij een theologische complexiteit als die in tal van Latijnse gebeden is de verleiding groot om een 'moeilijke' zeggingskracht (*lectio difficilior*) te vervangen door een 'gemakkelijker' lezing (*lectio facilior*) of een compacte inhoud te parafraseren; dit alles omwille van de verstaanbaarheid voor de gemiddelde gelovige. De vertalers van de NRL kozen begrijperlijkerwijze vaak de 'pastorale'

---

[32] Enkele teksten: 'Ik ben de Heer hun God, en Ik zal hen verhoren' (Zach. 10,6); 'Dan zal hij mijn naam aanroepen en Ik zal hem verhoren' (Zach. 13,9); 'Voor Mij stond het vast dat U Mij altijd verhoort' (Joh. 11,42); 'En als wij weten dat Hij naar al ons vragen luistert, mogen wij er ook zeker van zijn dat we krijgen wat we Hem in onze gebeden hebben gevraagd' (1 Joh. 5,15).

[33] Overigens is ook de Duitse vertaling van de *preces praesidentiales* verre van correct, zoals PASCHER: *Orationen* passim heeft aangetoond.

weg: zij zochten weliswaar de *geest* weer te geven, maar namen daartoe de *letter* niet al te nauw. Vanuit orativiteit is deze ontkrachting van de oude gebedenschat bepaald ongelukkig. De waarde van de veelal zeer oude Latijnse *preces praesidentiales* is juist hun spiritualiteit: onder het krachtige Latijn van een gecomprimeerde dictie wordt vaak een mystieke dynamiek hoorbaar, die – zoals wij boven reeds aantoonden – vanuit het openings- of verzamelgebed (*collecta*) via het gebed over de gaven (*super oblata*) aan het gebed na de communie (*post communionem*) wordt doorgegeven. Daardoor ontstaat een eigen, thematisch gekleurde dynamiek, die als een rode draad door de eigen liturgie van de betreffende zon- of feestdag heen loopt en precies de spirituele omvorming beoogt van degenen die aan de viering van de Eucharistie deelnemen. Aan een dergelijke vertaling, die oog heeft voor de structurele dynamiek van deze gebeden, is gezien vanuit de zondagsliturgie als 'school van spiritualiteit', toenemend behoefte. Wat de eeuwen getrotseerd heeft, moet men niet als eendagsvliegen behandelen, maar als kostbare kleinoden koesteren.

4. Vijf voorbeelden van vertaalproblematiek

Om een voorbeeld te geven van de vertaalproblematiek die hier aan de orde is, geven wij in onderstaande tabellen telkens één voorbeeld van de vijf boven gesignaleerde gevaren. Allereerst laten wij in het gebed over de gaven op de tweede zondag van de Advent een vertaling zien die door onzorgvuldigheid een nivellerende werking heeft (§4.1). Vervolgens demonstreren wij het ontstaan van een foutieve vertaling door veronachtzaming van een relevante woordvorm aan de hand van het openingsgebed voor de nachtmis van Kerstmis (§4.2). Daarna laten wij aan het openingsgebed van de eerste zondag van de Advent zien hoe de spirituele kern is wegvertaald (§4.3). Dan beschouwen wij het gebed over de gaven van de derde zondag van de Advent om te zien hoe ten onrechte het accent van God naar de mens verschuift (§4.4). Tenslotte tonen wij bij het openingsgebed van het feest van de heilige Familie aan hoe moralismen kunnen insluipen (§4.5).

4.1. Voorbeeld van een onzorgvuldige vertaling

Latijnse brontekst uit *Missale Romanum*	**Werkvertaling**
Placare, Domine, quaesumus, *nostrae* precibus *humilitatis* et hostiis, et, ubi nulla suppetunt suffragia meritorum, *tuae* nobis *indulgentiae* succurre *praesidiis.*	Heb vrede, Heer, bidden wij, met de smekingen *van onze deemoed* en met de offergaven, en, waar elk bogen op verdiensten ontoereikend is, schiet ons *met de beschutting van Uw gunst* te hulp.
Vertaling van de NRL	**Praktische vertaling**
Heer, wij bidden U: laat U verzoenen door *onze* gebeden en gaven. Wij kunnen niet steunen op eigen verdiensten; kom ons daarom *met uw genade* te hulp.	Heer, wij bidden U: heb vrede met *onze deemoedige* gebeden en deze offergaven. Wij kunnen niet steunen op verdiensten. Kom ons daarom te hulp *met de beschutting van uw gunst.*

Het gebed over de gaven op de tweede zondag van de Advent kwam al voor in het *Missale Romanum* van vóór Vaticanum II en stamt uit het *Sacramentarium Gelasianum Vetus* (8ste eeuw).[34] De vertaling van dit gebed door de NRL is op kleine details niet helemaal correct. Zo is de substantiefgroep *nostrae... humilitatis* onvertaald gebleven en is *nostrae* getrokken bij *precibus*, alsof er grammaticaal *nostris* stond. In feite is dit natuurlijk slechts een gering verzuim, zodat de praktische vertaling *met onze deemoedige gebeden* niet naast de werkelijkheid van de brontekst staat. De substantiefgroep *tuae... indulgentiae... praesidiis* is erg vlak en algemeen vertaald *met uw genade.*

De Latijnse bron biedt toont een veel rijkere omschrijving. In de ongewisse situatie van de pelgrim die naar de ontmoeting onderweg is (openingsgebed) en nog moet leren het aardse met wijsheid af te wegen en te hechten in het hemelse (gebed na de communie), is *met de beschutting van Uw gunst* de concrete werkelijkheid van Gods genade gegeven.

4.2. Voorbeeld van een foutieve vertaling

Als voorbeeld nemen wij het openingsgebed in de nachtmis van Kerstmis, dat eveneens al in het oude *Missale Romanum* staat en uit het *Sacramentarium Gelasianum Vetus* (8ste eeuw) komt.[35]

---

[34] G 1122; MR 819.
[35] G 5; MR 347.

Latijnse brontekst uit *Missale Romanum*	**Werkvertaling**
Deus, qui hanc sacratissimam noctem veri luminis fecisti illustratione clarescere, da, quaesumus, ut, *cuius* in terra mysteria lucis agnovimus, *eius* quoque gaudiis perfruamur in caelo.	God, die deze hoogheilige nacht door de luister van het ware licht hebt doen stralen, geef, bidden wij, dat wij ook in de hemel ten volle de vreugden mogen genieten *van Hem*, *van wie* wij op aarde de mysteriën van het licht hebben leren kennen.
Vertaling van de NRL	**Praktische vertaling**
God, Gij hebt deze heilige nacht doen stralen door de luister van het ware licht. Wij bidden U: laat ons, *die* op aarde het mysterie hebben leren kennen van dit licht, ook de vreugde *ervan* genieten in de hemel.	God, Gij hebt deze hoogheilige nacht door de luister van het ware licht doen stralen. Wij bidden: geef, dat wij in de hemel ten volle ook de vreugden mogen genieten *van Hem*, *van wie* wij op aarde de mysteriën van het licht hebben leren kennen.

In de vertaling van de NRL wordt de gebedsintentie als volgt omschreven: dat wij "die op aarde het mysterie hebben leren kennen van dit licht, ook de vreugde *ervan* [mogen] genieten in de hemel." Op zich is dit een begrijpelijke zin, die ons indirect bij Christus brengt. De luister van het ware licht verlicht immers deze hoogheilige nacht. Johannes spreekt van het "ware licht... dat elke mens verlicht en dat in de wereld moest komen."[36] In de paaswake is bij de intocht en in de paasjubelzang de brandende paaskaars bij uitstek symbool van dit ware licht: 'Licht van Christus! Heer, wij danken U'.

Toch is de tekst van het openingsgebed niet helemaal juist, want het betrekkelijk voornaamwoord *cuius* in de Latijnse brontekst heeft de vertaling niet overleefd. Misschien heeft de vertaler *qui* gelezen en dan was de vertaling correct geweest. Maar terwijl *qui*, dat er *niet* staat, op *ons* slaat, slaat *cuius*, dat er *wel* staat, op *Christus*. Dit *cuius* tekent nu juist de persoonlijke trekken *van Hem* die het ware licht is. Het is niet zomaar het ware licht dat door zijn luister deze hoogheilige nacht doet stralen, maar Christus, '*van wie* wij op aarde de mysteriën van het licht hebben leren kennen'. Daarmee krijgt ook de gebedsintentie een meer persoonlijke inhoud: wij bidden dat wij ten volle mogen delen, niet zozeer

[36] Joh. 1,9.

in de vreugden van dit *licht* als wel in de vreugden van *Christus*, van wie wij het licht als een geheimnisvol symbool hebben gezien.

4.3. Voorbeeld van een spirituele ontkrachting

Het openingsgebed op de eerste Zondag van de Advent heeft als voornaamste bron het *Sacramentarium Gelasianum Vetus* (8ste eeuw).[37]

Latijnse brontekst uit *Missale Romanum*	**Werkvertaling**
Da, quaesumus, omnipotens Deus, *hanc* tuis fidelibus *voluntatem*, ut, Christo tuo venienti iustis operibus occurrentes, eius dexterae sociati, regnum *mereantur* possidere caeleste.	Geef, bidden wij, almachtige God, *deze uw gelovigen passende wil*, dat zij, *door* Christus in zijn komen met werken van gerechtigheid tegemoet te gaan, aan zijn rechterhand verzameld, *waardig bevonden worden* het hemels rijk te verwerven.
Vertaling van de NRL	**Praktische vertaling**
Almachtige God, wij vragen U: geef uw gelovigen *de bereidheid* Christus, die komende is, tegemoet te gaan met werken van gerechtigheid, *om eens* verzameld te worden aan zijn rechterhand *en* bezit te nemen van het hemels Rijk.	Almachtige God, wij vragen U: geef *deze wil die uw gelovigen past*: eenmaal aan de rechterhand van Christus verzameld, *waardig bevonden te worden* het hemels Rijk in bezit te nemen. Mogen zij *daartoe* Hem tegemoet gaan met werken van gerechtigheid. Want Hij is de komende.

In de vertaling door de NRL is *hanc voluntatem* afgezwakt tot *de bereidheid*. Bovendien wordt *tuis fidelibus* afhankelijk gesteld van *da: geef uw gelovigen*. De substantiefgroep *tuis fidelibus* staat echter door een tangconstructie in de substantiefgroep *hanc voluntatem*. Deze syntactische volgorde is niet zonder betekenis en moet daarom in de vertaling tot uitdrukking worden gebracht. Het gaat immers niet zonder meer om het *geven van deze wil aan uw gelovigen*, maar om het *geven van deze wil die bij uw gelovigen past*. In de NRL-vertaling wordt gesuggereerd dat iets gegeven moet worden dat er *niet* is; in de werkvertaling wordt duidelijk dat het gaat om iets dat er *in aanleg* al is, maar opgewekt moet worden. Vanuit spiritualiteit gezien is deze vertaling beter. Door de doop heeft de christen immers reeds alles ontvangen wat hem of haar in de volle diepte

[37] Vgl. G 1139.

van het Christusmysterie voert. Daartoe hoort ook 'de wil die bij christenen past'. Deze wil moet echter geactiveerd worden en dit juist is waarom wij vragen: *geef*...

Kwalijker is echter dat *mereantur* in de NRL-tekst niet vertaald is. Daardoor wordt de gebedsintentie beperkt tot het doen van *werken van gerechtigheid*, terwijl zij erop gericht is *waardig bevonden* te *worden het hemels rijk te verwerven*. Wij bidden dus niet om de wil *Christus tegemoet te gaan met werken van gerechtigheid*, maar om *waardig bevonden te worden het hemels rijk te verwerven*. Hier ligt een wezenlijk verschil: het gaat in dit gebed niet zozeer om de wil tot het *doen van gerechtigheid*, maar vooral om de wil tot *groei in waardigheid*, waarvan de werken van gerechtigheid 'slechts' de voelbare uitstraling vormen.

Nu zal menigeen tegen deze zienswijze in eerste instantie verzet aantekenen. Immers, wij beleven werken aan gerechtigheid allerminst als 'slechts' de voelbare uitstraling van onze groei in waardigheid om het Rijk Gods te verwerven. Voor velen is solidariteit met de minsten het enig tastbare bewijs van een authentieke religieusiteit. Zij beschouwen *werken aan* gerechtigheid als hún bijdrage aan vrede, gerechtigheid en heelheid van de schepping. Zij neigen ertoe *bidden om* gerechtigheid over te laten aan 'de anderen', die de Godsinitimiteit centraal stellen. Die 'anderen' vertonen overigens ook vaak de neiging om hun bidden om gerechtigheid als het enig tastbare bewijs van een authentieke religiositeit te beleven. Het grote bezwaar dat beide 'richtingen' bedreigt, is exclusiviteit : de ene richting (alsof *alles* met bidden op te lossen zou zijn) tegenover de andere (alsof het uiteindelijk *alleen* op werken aankomt). Solidariteit is echter net zo diep geworteld in intimiteit, als intimiteit met God zich uitdrukt in solidariteit met mensen. Bewogenheid *met* mensen komt ten diepste voort uit bewogenheid *door* God. *Intimiteit* en *solidariteit* zijn daarom twee aspecten van één en dezelfde Bron: de *goddelijke Minne*. Wie dit eenmaal ervaart en inziet, erkent dat werken aan gerechtigheid niet alleen *zijn/haar eigen werken* zijn, maar vóór alles *Gods werken door hem/haar*. Alle gaven die dienen tot opbouw van de mensheid in Christus, zijn 'het werk van één en dezelfde Geest, die aan ieder zijn gaven uitdeelt zoals Hij het wil'.[38] Maar ook zal hij met Paulus toegeven: "Wij weten niet eens hoe wij behoren te bidden, maar de Geest zelf pleit voor ons met onuitsprekelijke verzuchtingen."[39]

Keren wij terug tot de vertaalproblematiek van het openingsgebed van de eerste Adventszondag. In de Latijnse brontekst is sprake van een groei in waardigheid, die met het doen van gerechtigheid gepaard gaat. In de vertaling van de NRL is echter het *verzameld worden aan zijn rechterhand* en het *bezit nemen van het hemels Rijk* – overigens ten onrechte in nevenschikking geplaatst – verstaan als consequentie van het doen van gerechtigheid. Alsof het doen van gerechtigheid per se onze plaatsing *aan zijn rechterhand* en de bezitname van *het hemels rijk* tot gevolg zou hebben! Deze stilzwijgende 'aanpassing' van de oorspronkelijke gebedstekst past bij de heersende mentaliteit van de

[38] 1 Kor. 12,11.
[39] Rom. 8,26.

maakbaarheid van het leven, maar is in strijd met het christelijk oerbesef dat het leven puur genade is. Onze wil tot het *doen van gerechtigheid* wordt juist gevormd in een ontvangende houding van *groei in waardigheid.* In de werkwoordsvorm *mereantur* (waardig bevonden te worden) is dit besef bewaard; het moet dus adequaat vertaald worden.

4.4. Voorbeeld van accentverschuiving van God naar mens

Het gebed over de gaven op de derde Zondag van de Advent is ontleend aan het *Sacramentarium Leonianum* (6de eeuw).[40]

Latijnse brontekst uit *Missale Romanum*	**Werkvertaling**
Devotionis nostrae tibi, Domine, quaesumus, hostia iugiter *immoletur*, quae et sacri *peragat* instituta mysterii, et salutare tuum nobis potenter *operetur*.	Moge U, Heer, zo bidden wij, het offer van onze toewijding onophoudelijk *worden gebracht,* dat het zowel de bestemming van het heilig geheim voltrekke, alsook uw heil *aan ons* krachtig bewerke.
Vertaling van de NRL	**Praktische vertaling**
Heer, als teken van onze toewijding *brengen wij* U deze gaven. Wij bidden U: laat *ons* dit offer altijd *zo vieren* *dat* het beantwoordt aan de opdracht die *ons* gegeven is en *wij* de kracht van uw verlossing ervaren.	Heer, wij bidden: moge het offer van onze toewijding U onophoudelijk *gebracht worden*; moge het voltrekken wat de instelling van het heilig mysterie beoogd heeft; moge het uw heil *aan ons* krachtig tot stand brengen.

In de Latijnse tekst staat het offer van Christus centraal. Onze betrokkenheid wordt slechts uitgedrukt in de woordgroep *devotionis nostrae... hostia* (het offer van onze toewijding). Voor het overige wordt van het offer in de passieve conjunctieve werkwoordsvorm gezegd, dat *het* onophoudelijk gebracht moge worden. In de vertaling van de NRL wordt met een actieve indicatieve werkwoordsvorm tot uitdrukking gebracht dat *wij* deze gaven brengen. De mens staat in deze vertaling zelf centraal. In de passieve conjunctieve werkwoordsvorm van de brontekst wordt het *passivum divinum* geëerbiedigd: in het offer dat gebracht wordt, zijn niet zozeer wij de handelende persoon als wel Christus in naam van zijn en onze Vader.

---

[40] Le 1284.

De antropocentrische wending wordt nog erger, als wij uit de NRL-vertaling verder opmaken dat het dubbele doel van het offer afhankelijk wordt gesteld van *onze wijze* van vieren: 'laat *ons* dit offer altijd *zo* vieren *dat*...'. Het dubbele doel is enerzijds de voltrekking van wat Christus heeft ingesteld en anderzijds de krachtige bewerking van Gods heil aan ons. Onze wijze van vieren heeft hier geen invloed op. Ook hier wordt echter in de NRL-vertaling de nadruk sterk gelegd op de mens: 'de opdracht die *ons* gegeven is...; *wij*...ervaren'. Het enig belangrijke is dat wij het offer dat voltrokken wordt, *toegewijd* zijn. Daarin *wordt* voldaan aan de gedachtenis die Christus ons toevertrouwd heeft. Daarin ook schuilt de kracht waarmee goddelijk heil aan ons bewerkt *wordt*.

4.5. Voorbeeld van een moralistische interpretatie

Voor het openingsgebed op het feest van de heilige Familie wordt niet naar een bron verwezen.

Latijnse brontekst uit *Missale Romanum*	**Werkvertaling**
Deus, qui praeclara nobis sanctae Familiae dignatus es *exempla* praebere, *concede propitius,* *ut*, domesticis virtutibus caritatisque vinculis illam sectantes, in laetitia domus tuae *praemiis fruamur aeternis.*	God, die U gewaardigd hebt ons de luisterrijke voorbeelden *van* de heilige Familie te tonen, *verleen goedgunstig,* *dat wij* door haar in een deugdzaam gezinsleven en liefdevolle verbondenheid na te volgen in de vreugde van uw huis voorgoed *het eeuwig loon mogen genieten.*
Vertaling van de NRL	**Praktische vertaling**
Heer, in uw goedheid hebt Gij ons de heilige Familie *als* voorbeeld gegeven *Geef dat wij hen navolgen* door een goed gezinsleven en onderlinge liefde, *om* eens in de vreugde van uw huis *het eeuwig geluk te mogen genieten.*	God, Gij hebt ons de luisterrijke voorbeelden *van* de heilige Familie willen tonen. Als wij haar in een deugdzaam gezinsleven en liefdevolle verbondenheid navolgen, *verleen* ons dan *goedgunstig,* *dat wij* in de vreugde van uw huis voorgoed *het eeuwig loon mogen genieten.*

Het is door de thematiek van het feest verleidelijk de heilige Familie te zien *als* een voorbeeld dat door onze gezinnen moet worden nagevolgd. Dat is ook de strekking van de vertaling van de NRL: *Geef dat wij hen navolgen.* In de Latijnse

brontekst worden ons eenvoudig de voorbeelden *van* de heilige Familie (*sanctae Familiae... exempla*) getoond. Hoe wij ons door deze voorbeelden laten inspireren, wordt hier niet aangegeven; dat behoort tot de vrije invulling door de verschillende gezinnen. De directe gebedsintentie in de NRL-vertaling dient dan ook een moreel doel: 'dat wij hen navolgen', terwijl de brontekst niets minder dan de genieting van het eeuwig loon (*praemiis fruamur aeternis*) intendeert. Zo kan het pastorale doel van een vertaling, waar op zich niets mis mee is, gemakkelijk tot spirituele vernauwing leiden.

Door de genieting van het eeuwig loon te leggen in het verlengde van de navolging 'door een goed gezinsleven en onderlinge liefde, om...', wordt de genieting afhankelijk gesteld van de navolging. Het omgekeerde is het geval: in het *einddoel*, 'dat wij... in de vreugde van uw huis voorgoed het eeuwig loon mogen genieten', is de weg tot dit doel, het *werkdoel*, aangegeven, namelijk 'door haar in een deugdzaam gezinsleven en liefdevolle verbondenheid na te volgen'. Niet onze navolging van de heilige Familie opent een perspectief op het eeuwig loon, maar eerder omgekeerd maakt het eeuwig loon waar wij om bidden, de weg erheen zichtbaar: een deugdzaam gezinsleven in liefdevolle verbondenheid, het luisterrijke voorbeeld van de heilige Familie.

Bij wijze van afsluiting behandelen wij hieronder de vertaling van een gebed waartegen meer bezwaren tegelijk aan te voeren zijn. Het gaat om het gebed na de communie in de Paaswake, dat reeds in het *Sacramentarium Gregorianum* (11de eeuw) voorkomt en ook in het Tridentijnse *Missale Romanum* te vinden is.[41]

Latijnse brontekst uit *Missale Romanum*	**Werkvertaling**
Spiritum nobis, Domine, tuae caritatis infunde, ut, quos sacramentis paschalibus satiasti, tua facias pietate concordes.	Stort ons, Heer, de geest van uw liefde in, zodat Gij hen die Gij met de paasgeheimen gevoed hebt, door uw genegenheid één van hart maakt.
Vertaling van de NRL	**Praktische vertaling**
Heer, laat over ons uw geest van liefde komen. Maak allen één van hart die zich met U verbonden weten, en verzadig hen met de gaven die Gij in deze paasviering hebt geschonken.	Heer, stort ons de geest van uw liefde in. Dan maakt Gij ons, die Gij met de paasgeheimen gevoed hebt, door uw genegenheid één van hart.

[41] Hadr 87,6; MR 1069,2. Omwille van de complexiteit van onze bezwaren laten wij in dit voorbeeld typografische ingrepen als cursivering e.d. achterweg.

Op de eerste plaats is het krachtige *infunde* (stort... in) door de NRL vertaald met het veel minder krachtige *laat... komen.* Het goddelijk initiatief van een actief, direct en overweldigend *instorten* is jammer genoeg vervangen door een meer passief, indirect en geleidelijk *laten komen.*

Op de tweede plaats is er een verschil in vertaling van *Spiritum... tuae caritatis* tussen de NRL-vertaling *uw geest van liefde* en – wat er letterlijk staat – *de geest van uw liefde.* De *geest van uw liefde* impliceert immers minstens een verwijzing naar de derde persoon van de heilige Drieëenheid, terwijl *uw geest van liefde* op het niveau van een 'liefdevolle mentaliteit' blijft steken.

Op de derde plaats is in de NRL-vertaling *ut* (zodat; dan) in het geheel niet vertaald. In plaats van een finale of consecutieve bijzin vinden wij slechts een dubbel nevenschikkend zinsverband (*Maak...; en verzadig...*), waardoor de finale en/of consecutieve samenhang met *nobis... infunde* of – zo men wil – met *Spiritum... tuae caritatis* geheel verdwijnt.

Op de vierde plaats vertaalt de NRL *tua... pietate* in de finale/consecutieve bijzin met een appositionele bijzin: *die zich met U verbonden weten.* Op zich zou een dergelijke constructie denkbaar zijn. Maar ernstiger is, dat het accent *in tua... pietate* van de *genegenheid* als 'van de goddelijke Vader voor zijn aangenomen kinderen' (*Domine*) wordt verschoven naar de mensen: *allen... die zich met U verbonden weten.*[42]

Op de vijfde plaats hebben de vertalers van de NRL *satiasti* (gevoed hebt) zwak vertaald met *hebt geschonken*, en bovendien *sacramentis paschalibus* (de paasgeheimen) uiteengelegd in *de gaven* en *deze paasviering.* In de krachtige dictie van de Latijnse brontekst wordt er gebeden om instorting van de geest van Gods liefde, zodat wij die door God met de paasgeheimen gevoed zijn, dankzij zijn vaderlijke genegenheid zo één van hart worden, dat ons goddelijk kindschap ons eensgezind maakt, broeders en zusters van elkaar. In de vertaling van de NRL blijft er echter niet veel meer van over dan een drievoudige bede om de geest van liefde, eenheid van hart onder allen die zich met God verbonden weten en verzadiging met de gaven die wij in deze paasviering hebben ontvangen. Zo is in de NRL-vertaling van dit prachtige gebed na de communie de diepere spiritualiteit – en daarmee de mystieke kern – spijtig genoeg wegvertaald.

5. Besluit: naar een nieuwe vertaling?

Vertalen is een hachelijke zaak. Dat weet de NRL als geen andere instantie. Het *Altaarmissaal voor de Nederlandse Kerkprovincie* is daarom in alle opzichten het lofwaardige resultaat van een grootse vertaalonderneming. Maar dit betekent niet dat hiermee de rijke gebedschat van de Kerk eens en voorgoed vertaald is.

---

[42] Vgl. het openingsgebed na de lofzang in de paaswake: *...excita in Ecclesia tua adoptionis spiritum* (wek in uw Kerk de geest van het kindschap).

Zoals iedere generatie haar eigen bijbel(vertaling) verlangt, zo is dat met andere bronnen van geestelijk of kerkelijk leven niet minder het geval.

Zeker wat gebeden betreft, kan geen vertaling 'definitief' zijn, want er ligt in wezen aan 'bidden' geen tekst aan ten grondslag. De woorden en zinnen die generiek de gebeden vormen, zijn taalkundig gezien weliswaar 'tekst', maar ze verwijzen slechts naar het gebed dat niet *be*staat en, woord- en beeldloos, pas *ont*staat in het hart van de biddende mens en zijn gemeenschap. Een vertaling kan daarom, net als een geschreven tekst, niet méér dan een instrument zijn. Dat geldt ook voor de missaalvertaling van de NRL als een door de Nederlandse Bisschoppenconferentie geautoriseerde tekst. Instrumenten moeten echter van tijd tot tijd geijkt worden. Het lijkt dus niet overbodig liturgische teksten die intussen alweer een generatie lang meegaan, aan herziening te onderwerpen.

Daarbij gaat het in het *Altaarmissaal* niet zozeer om de alternatieve gebeden die ook opgenomen zijn, als wel om de gebeden die uit de oude traditie zijn vertaald. Juist deze vertaling vraagt na ruim twintig jaar om verbetering. Als een oude bron eenmaal vertaald wordt, mag men ook een betrouwbare vertaling verwachten. Daartoe kunnen allereerst strenge, woordelijke *werkvertalingen* dienen, die zo dicht mogelijk bij de brontaal blijven. Zij houden gelovigen zonder kennis van het Latijn toch op de bronnen betrokken. Vervolgens bieden meer omschrijvende, *praktische vertalingen* de mogelijkheid aan te sluiten bij het hedendaags taalgevoel en woordgebruik. Naast deze twee soorten van vertaling vormt de *overweging* bij de gebeden een derde wijze van ontsluiting van deze gebedsschat. Zou niet juist langs de weg van werkvertaling, gecombineerd met overweging, de gewenste herijking van de NRL-vertaling op gang gebracht kunnen worden?

Het *Missale Romanum* omvat met zijn talrijke presidentiële gebeden uit de oudste traditie in ieder geval een rijke gebedsschat, die zo getrouw mogelijk ontsloten verdient te worden. Zij vertegenwoordigt immers de biddende Kerk der eeuwen, die ons in onze tijd tot gebed wil aanzetten. Wie de rijkdom van deze juweeltjes van gebed ook zonder voldoende kennis van het Latijn ten volle wil smaken, heeft recht op een tenminste zorgvuldige vertaling.[43]

---

[43] Een bescheiden hulp bij het gebruik van de presidentiële gebeden in het Romeins Missaal zou kunnen zijn: R.Th.M. VAN DIJK O.Carm.: *Geef, bidden wij, Heer. Gebeden van de voorganger uit het Missale Romanum voor de viering van de Eucharistie op de zon- en feestdagen van het kerkelijk jaar* (in voorbereiding). Naast een nieuwe, brongetrouwe praktische vertaling van de gebeden op zon- en feestdagen biedt dit boek per zon- en feestdag een overweging, die de spirituele kracht van de drie gebeden en het circulaire proces van hun onderlinge samenhang in het licht stelt. Bovendien wordt deze dynamiek telkens gekoppeld aan de evangeliepericopen voor de leesjaren A, B en C. Op deze wijze ontstaat een helder beeld van het eigen karakter van iedere zon- en feestdag, maar nu vanuit de presidentiële gebeden.

Zusammenfassung

Das Wesen unseres Betens wird durch drei Charakteristika gekennzeichnet: Anerkennung, Bitte, Dank und Lob. Sie lassen sich im Text nachweisen, obwohl auf Sprachebene unsere tiefste Gottesbeziehung als unsagbar erscheint. Wenn wir beten, so treten wir aus uns selbst heraus und eröffnen wir uns dem Anderen. So wird der Mensch allmählich in Gott umgestaltet.

In der Eucharistiefeier gibt es, abgesehen vom eucharistischen Hochgebet, drei weitere Amtsgebete: das Tagesgebet zu Eröffnung der ganzen Feier, das Gabengebet zu Eröffnung des eucharistischen Dienstes, das Schlußgebet zum Abschluß der Meßfeier. Sie werden vom Priester im Namen der versammelten Gemeinde gesagt. Die meisten Gebete der Eucharistiefeier im neuen Römischen Meßbuch (1970) stammen aus den ältesten Quellen der Kirche, den Sakramentarien.

Die Erscheinung des erneuerten Meßbuchs brachte weltweit erhebliche Übersetzungsarbeiten mit sich, die mit bischöflichem, bzw. päpstlichem Gutachten des *Altaarmissaal voor de Nederlandse Kerkprovincie* in den Jahren 1977-1978 für die niederländische Kirchenprovinz abgeschlossen wurden. Die Übersetzung ins Niederländische wurde weniger wörtlich als nach dem Geist vorgenommen. Trotz einer bestimmten, für die Praxis erwünschten Geläufigkeit haben zahlreiche Gebet dabei an spiritueller Kraft erheblich eingebüßt, wie anhand einiger Beispiele dargestellt wird. Besonders sind unsorgfältige Übersetzung, fehlerhafte Übersetzung, spirituelle Entkräftung, Anthropozentrismus und Moralismus nachzuweisen.

Nach mehr als zwanzig Jahren kann die Frage gestellt werden, ob nicht eine neue Übersetzung der Priestergebete im Altarmeßbuch erforderlich sei. Sie könnte am besten zunächst durch Vorarbeiten und Erwägung der spirituellen Zusammenhänge zwischen den unterschiedlichen Amtsgebeten überprüft werden.

Dr. R.Th.M. van Dijk O.Carm. is verbonden aan het Titus Brandsma Instituut, waar hij werkt aan het project 'Geschiedenis van de spiritualiteit van de Moderne Devotie'. Correspondentie-adres: Titus Brandsma Instituut, Erasmusplein 1, 6525 HT Nijmegen.